

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

تصویر پردازی‌های قرآنی در دیوان بدر شاکر السیاب

حسن مجیدی

استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه حکیم سبزواری

محمد مهدی روشن

استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه پیام نور استان گلستان

راضیه مسکنی

دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه حکیم سبزواری

نعمان أنق

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه حکیم سبزواری

چکیده

یکی از راه‌های آشنایی با اندیشه‌ی شاعران و دستیابی به زوایای سایه روشن ذهن آنان، تحقیق و کندوکاو در تصاویر شعری آنان است. همچنین بکار بردن تصاویر شاعرانه به شکلی تازه و هنرمندانه یکی از نشانه‌های خلاقیت و ابتکار شاعر در سرودن شعر است. در این میان، برخی از شاعران توانسته‌اند با بکارگیری طریقه‌های متفاوت، به این فن روی آورند و در اشعار خود تصاویری زیباتر خلق کنند. یکی از این شیوه‌ها الهام‌گیری از تصاویر موجود در قرآن کریم است که شاعر با مهارت خاص خود از آن تصویر قرآنی الهام می‌گیرد و به طریقی از آن در بیان مقاصد خود به مخاطب بهره می‌گیرد و از این راه بر غنای شعر خود می‌افزاید.

بدر شاکر السیاب شاعر معاصر عرب نیز با مهارت و آگاهی فراوان از آیات قرآن و تصویرهای موجود در آنها به خلق تصاویری زیبا در اشعار خویش پرداخته است و در بسیاری از موارد تصاویر قرآنی را برای القای مفهومی غیر از مفهوم موجود در آیات قرآن بکار برده است، و در این مقاله سعی بر آن است تا دیوان این شاعر را از جهت بکارگیری تصاویر قرآنی در خلق تصاویری جدید مورد بررسی قرار دهیم تا از میزان موفقیت او در الهام‌گیری هنرمندانه و بجا از تصاویر قرآن و القای بهتر مضمون به خواننده همراه با خلق فضایی قرآنی پرده برداریم.

کلید واژگان: قرآن، تصویر، شعر، بدر شاکر السیاب.

۱- مقدمه :

قرآن کریم معجزه‌ی جاویدان پیامبر اسلام (ص) از جانب خدایی "حکیم و علیم" و به زبان "عربی مبین" با هدف هدایت انسانها از راه وحی بر قلب پاک ایشان فرود آمد و آواز توانمندیهای این زبان ولی بصورتی برتر و فراتر از آن بهره گرفت. لذا زبان ادبی و فصیح و استوار این کتاب آسمانی از همان آغاز نزول مورد توجه مسلمانان و غیر مسلمانان قرار گرفته است بصورتی که محققان و دانشمندان در زمینه‌های گوناگون ادبی و بلاغی آن آثار ارزشمندی به رشته‌ی تحریر در آورنده اند. و یکی از این موارد مورد بحث آنان تصویرهای موجود در قرآن بوده است که از پایه‌های اساسی اعجاز بلاغی قرآن به شمار می‌آید.

تصویر (image) که برابر با آن در زبان فارسی کلمه‌ی «خیال» است، توانایی ارائه‌ی نوعی بیان است که از دید تازه و هنری شاعر از محیط پیرامون او ناشی می‌شود. یعنی دخل و تصرف ذهنی شاعر در طبیعت و اشیاء. دکتر شفیع کدکنی در تعریف خیال می‌نویسد «تخیل نیرویی است که به شاعر امکان آن را می‌دهد که میان مفاهیم و اشیاء ارتباط برقرار کند، پل بزند و چیزی را که قبل از او دیگری در نیافته در یابد» شفیع کدکنی، ۱۳۸۳: ۸۹. بنابر این می‌توان گفت یکی از نشانه‌های خلاقیت و ابتکار شاعر در سرودن شعر بکار بردن تصاویر شاعرانه به شکلی تازه و هنرمندانه است.

این هنر از دیرباز مورد توجه شاعران و نویسندگان بوده است و آثار ارزشمندی نیز در این راه از خود به جای گذاشته اند ولی شیوه تصویر سازی با الهام گیری از آیات قرآن کریم در ادبیات کمتر مورد توجه بوده است و بیشتر شاعران و نویسندگان تنها به روابط کلامی میان این اشعار با آیات قرآن بدون توجه به روابط تصویری میان آنها پرداخته اند که معمولا داخل در مباحث تناص (بینامتنیت) با قرآن کریم می‌گنجد.

۱.۱ سؤالات تحقیق

سؤالاتی که این پژوهش در صدد یافتن پاسخی برای آنها است عبارتند از:

۱) کمیت و کیفیت الهام گیری شاعر از تصاویر قرآن در خلق تصاویر شاعرانه‌ی

خود چگونه است؟

۲) میزان موفقیت و توانایی سیّاب در خلق تصاویر قرآنی چگونه است؟

۲.۱ پیشینه‌ی تحقیق

جایگاه ادبی سیّاب به گونه ای است که آثار فراوانی درباره‌ی ابعاد گوناگون نبوغ شعری وی به رشته‌ی تحریر در آمده است، ولی پژوهشی که به بررسی تصویرپردازی‌های قرآنی وی پرداخته باشد صورت نگرفته است. البته در زمینه‌ی تأثیر قرآن کریم بر اشعار سیّاب و همچنین تصویرپردازی‌های وی تحقیقاتی انجام شده است که در زیر به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود:

مقاله‌ی « بینامتنی قرآنی در شعر بدر شاکر سیّاب » نوشته قاسم مختاری و سجاد عربی، که در مجله‌ی ادب عربی، شماره‌ی ۴ به چاپ رسیده است. همچنین مقاله «الدلالات النفسیه للصور الفنیه فی قصیده (أنشوده المطر) للسیّاب» نوشته جبر صالحو القرغولی که به تصویرپردازی‌های سیّاب در قصیده‌ی أنشوده المطر وی پرداخته است. همچنین مقاله‌ی « از یوش تا جیکور، بررسی دو شعر افسانه از نیما یوشیج و شعر فی السوق القديم از بدر شاکر سیّاب » نوشته عبدالعلی آل بویه لنگرودی و مقاله‌ی « رمانتیسیم در شعر بدر شاکر السیّاب » نوشته‌ی حسن دادخواه و محسن حیدری، که در هیچ کدام از این مقالات به موضوع تصویرپردازی‌های قرآنی سیّاب پرداخته نشده است.

۲- مختصری درباره‌ی زندگی و شعر سیّاب

سیّاب در سال ۱۹۲۶م در روستای جیکور منطقه ای در جنوب عراق به دنیا آمد. روستایی ساده با خانه‌هایی از خشت خام و تنه‌ی نخل. دور تا دور این روستا را نخلستان و جویهای پر آب در بر گرفته بود (حیدر توفیق بیضون، ۱۹۹۱: ص ۱۴). پدر شش سال بیشتر نداشت که مادرش را از دست داد و از مهر مادری محروم شد. شاکر پدر بدر بعد از مرگ همسرش با زن دیگری ازدواج کرد و این ازدواج تأثیر بدی بر روحیه‌ی بدر گذاشت. زیرا توجه پدر از او به همسر جدیدش معطوف شد (نعمان، ۱۴۲۶: ص ۲۶). او خانه‌ی پدری اش را ترک کرد تا در خانه‌ی مادر بزرگ مادریش در جیکور سکونت گیرند (الجدی، ۱۹۳۳، ص ۱۳). در سال ۱۹۳۲ به مدرسه ای ابتدایی در روستای باب سلیمان

فرستاده شد و در سال ۱۹۳۶ به مدرسه‌ی ابتدایی دیگری به نام محمود در ابوالخصیب نزدیک جیکور به ادامه تحصیل پرداخت (حیدر توفیق بیضون، ۱۹۹۱: ص ۱۳). در سال ۱۹۴۵ به تربیت معلم رفت و در رشته‌ی زبان و ادبیات عربی مشغول به تحصیل شد ولی دو سال بعد این رشته را رها کرد و رشته‌ی زبان انگلیسی را برگزید. در سال ۱۹۴۵ به عضویت حزب کومونیست عراق در آمد و هشت سال در آن ماند و چندین بار به دلیل انجام فعالیت‌های سیاسی از شغل خود برکنار شد (ریتا عوض، ۱۹۷۸: ص ۱۴). در سال ۱۹۵۶ با یکی از نزدیکان خود به ام السیده اقبال ازدواج کرد که حاصل این ازدواج دو دختر و یک پسر بود (نعمان، ۱۴۲۶: ۲۶ و ۲۷).

در سال ۱۹۶۱م در پی یازداشتی که برای بدر اتفاق افتاد صدمه‌ای روحی بر او وارد شد که منجر به ضعف جسمی او شد و شروعی برای بیماری وی شد که تا سال وفاتش (۱۹۶۴م) به طول انجامید. پس از آن به دلیل بیماریهای مکرر از بیمارستانی به بیمارستان دیگر از بیروت به لندن و کویت منتقل می‌شد. تا اینکه در بیمارستان امیری کویت در ۲۴ دسامبر ۱۹۶۴م در گذشت (همان: ص ۲۸ و ۲۹).

بدر شاکر السیاب در ادب معاصر عرب جایگاه ویژه‌ای دارد. اولین مجموعه‌ی شعریش با نام (الازهار الذابله) را در سال ۱۹۴۷م به چاپ رساند. در سال ۱۹۵۰ دومین مجموعه شعریش به نام اساطیر را منتشر کرد و انشوده المطر که نام سومین مجموعه‌ی شعریش اوسترا در اواخر سال ۱۹۶۰م منتشر کرد (السیاب، الأعمال الشعریه الکامله، ۳۸۹-۳۹۹). اشعار او دارای زبان و بیانی تازه و پر از تصویرپردازی‌های زیبای شاعرانه است. جدال میان امید و ناامیدی، و رنج و شادی و توانایی و ضعف، درونمایه‌های شعرش را تشکیل می‌دهد (حاوی، ۱۹۶۱، ص ۴۷).

۳- تصویر از نظر لغت و اصطلاح

در زبان انگلیسی image در معانی: بدل، کپی، شبیه، مجسمه و غیره و در زبان عربی نیز به معنای صورت و تصویر آمده است. الصورة: جمع آن صُور و صُور، تصوّر الشیء یعنی صورت و ظاهر آن چیز را به ذهن آوردن است. (صوره) در لسان العرب بر ظاهر و شکل و صفت چیزی اطلاق شده (ابن منظور، ۱۹۹۷: ص ۸۵). در معجم الوسیط (صوره)

۵۳۳ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۵، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳-قم

به معنای شکل و تمثال جسم آمده (الزیات، ۱۹۸۹م: ص ۵۲۵) و در قاموس المحيط (صوره) به معنای نوع و صفت آمده است(الفیروز آبادی، ۱۳۴۴هـ: ص ۷۳) و در زبان فارسی کلمه‌ی خیال را برابر کلمه‌ی image یا تصویر پیشنهاد کرده اند(شفیع کدکنی، ص ۱۱).

و در اصطلاح ادبی تصویر هر نوع آرایه‌ی کلامی به شکل‌هایی از نوع تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه و مانند آنهاست که به منظور ایجاد صورت‌های ذهنی و انگیزش عاطفه به کار می‌رود (انوری، ۱۳۸۲، ص ۱۷۷۶). اصطلاح تصویر یکی از اساسی‌ترین اصطلاحات در زمینه‌ی نقد و ادب است که همراه با تغییر افق جمال‌شناسی در هر دوره مفهوم تصویر نیز دچار تحول شده است. ویدیهی است که تصویر خیال در طول تاریخ ادبیات تحول یافته است و از سادگی به جانب پیچیدگی و از سطح به اعماق سوق داده شده است. هرروز شگردهای نوینی در تصویر آفرینی پدید می‌آید چرا که خلاقیت شعری چیزی جز طرح شیوه‌ها و شگردهای نوین و مختلف در زبان نیست پس طبیعی است که تعاریف و تلقی‌های مربوط به تصویر نیز مختلف باشد. اما متداول‌ترین مفهوم تصویر که در عرف سنتی نیز پذیرفته و مقبول است همان است که به مجموعه‌ی تصرفات بیانی و مجازی در زبان اطلاق می‌شود(فتوحی، ۱۳۸۶هـ: ص ۶).

۴- تصاویر قرآنی سیّاب

مضامین قرآن کریم پوشیده از تصویر است. تصویری بودن آیات قرآن سبب می‌شود تا یک محتوای بسیار قوی در قالب جملاتی کوتاه، رسا، و ملموس ارائه گردد. و منظور ما از تصویر فنی در قرآن عبارت است از ابزار با ارزش و با فضیلت در اسلوب فنی قرآن و عبارت است از قانون نخستین در آن برای بیان حقایق (سید قطب، ۱۹۸۸: ص ۱۰۵).

همانطور که بیان شد دیوان سیّاب شواهد بسیار ارزشمندی در ساخت تصاویر شعری دارد که از این میان تصاویر مقتبس وی از قرآن کریم جلوه و بروز ویژه‌ای دارد. تصاویری که بلافاصله با مشاهده‌ی کلمه‌ای از کلمات قرآن کریم در ذهن نقش می‌بندد و ما را با آن فضای قرآنی و تصویر حاصل از آن ربط می‌دهد و از این طریق بر گیرایی اشعار خود

می‌افزاید. در زیر به نمونه‌هایی از این اشعار اشاره می‌کنیم:

۴-۱: شاعر در قصیده ی «رؤیا فی عام ۱۹۵۶» اینچنین می‌سراید:

إِنَّهَا الصَّقْرُ الإِلَهِي تَرَفَّقَ

إِنَّ رُوحِي تَتَمَزَّقُ

إِنَّهَا عَادَتِ هَشِيمًا يَوْمَ أَنْ أَمْسَيْتَ رِيحًا (السِّيَاب، ۱۹۷۱: ص ۴۳۰).

ترجمه‌ی شعر: ای پرنده‌ی الهی به نرمی و مهربانی رفتار کن! همانا روح من شکننده است آنقدر که اگر روزی تو مثل بادی شوی و بوزی، آن مثل خس و خاشاک می‌شود. در این ابیات، سیاب برای اینکه شکنندگی روحش را بیان کند آن را به گیاهی خشکیده که در برابر باد قرار می‌گیرد و نابود می‌گردد تشبیه کرده است. وی برای ساختن این تصویر، از تصویر موجود در آیه ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاءِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقَدِّرٌ﴾ (الکهف/ 45) کمک گرفته است.

ترجمه آیه: برای آنان مثال زندگی دنیا را بیان کن که همچون آبی است که از آسمان فرو می‌فرستیم سپس گیاهان زمین از آن تنگاتنگ و تو در تو می‌شوند سپس خشک و پر می‌شوند و بادها آنها را پخش و پراکنده می‌سازند و خدا بر هر چیزی تواناست (خرمدل، ۱۳۸۹، ص ۵۹۹).

خداوند سبحان در این آیه حقیقت زندگی دنیا را به لحاظ سرعت تحول و دگرگونی و در نهایت فنا و نابودی به گیاه سبز و خرمی تشبیه کرده است که پس از مدتی کوتاه و به سر رسیدن سبزی و شادابی آن، خشک و سیاه می‌شود و نابود می‌گردد (الراغب، ۱۸۱). در این ابیات از سیاب نیز، همین که مخاطب آشنا با قرآن عبارت (إنها عادت هشیمایوم أن أمسیت ریحاً) را بخواند کل تصویر آیه در ذهنش حاضر می‌شود و آن تصویر را با آن مفهومی که شاعر در بی‌القای آن است ربط می‌دهد.

۴-۲: نمونه‌ی دیگر از تصاویر را می‌توان در قصیده ی (انکرینی) مشاهده کرد. آنجا که

شاعر می‌گوید:

۵۳۵ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۵، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳-قم

قبسٌ من نور قلبی مشرقٌ فی ناظریک فهما مهدٌ الهوی إن الهوی غاف لدیک
(السیاب، ۱۹۷۱م: ۵۴۳)

ترجمه شعر: پاره ای از نور قلب من در دو چشم تو ای حبیبه می درخشد پس آن دو چشم گهواره‌ی عشق اند اگر عشق نزدت بخوابد.

سیاب در این بیت با عبارت (قبس من النور) ما را به یاد این آیه قرآن می‌اندازد که در آن منافقان مؤمنان را مورد خطاب قرار می‌دهند که پرتوی از نورتان را به ما بتابانید: ﴿یوم یقول المنافقون و المنافقات و للذین ءامنوا انظرونا نقتبس من نورکم قیل ارجعوا وراءکم فالتمسوا نوراً ففُضرب بینهم بسورٍ له باب باطنه فیہ الرِّحمه و ظهره من قبله العذاب﴾ (الحدید/ ۱۳).

ترجمه آیه: روزی که مردان منافق و زنان منافق به مؤمنان می‌گویند: نگاه مان کنید تا از نور شما فروغ و پرتوی به ما بتابد و از آن استفاده کنیم، به ایشان گفته می‌شود: به عقب برگردید و نوری بدست بیاورید در این حال ناگهان دیواری میان آنان زده می‌شود که دری دارد داخل آن رو به رحمت است و خارج آن رو به عذاب است (خرم دل، ص ۱۵۷). در اینجا سیاب توانسته است با مهارتی خاص مفهوم آن آیه قرآنی را برای ساختن مفهومی جدید اقتباس کند و از یک معنای دینی به یک معنای کاملاً تغزلی تغییر بدهد.

۳-۴: نمونه‌ی دیگر از این نوع از تصاویر سیاب آنهایی است که مربوط می‌شود به تصاویر مقتبس از آیاتی که القاکننده‌ی صحنه‌های روز قیامت است. «صحنه‌های قیامت از بارزترین مصادیق کاربرد تصویر در قرآن است، قرآن کریم در این صحنه‌ها تنها به توصیف آنچه پس از این عالم به بشر وعده داده شده است نپرداخته، بلکه آنها را به شکل تصویری، ملموس، زنده و متحرک بیان کرده است و صحنه‌های قیامت با توجه به موضوع آنها به چهار دسته تقسیم می‌شوند: ۱- صحنه‌های هول و هراس ۲- صحنه‌های برانگیخته شدن و حساب ۳- صحنه‌های نعمت‌ها و عذاب‌ها ۴- صحنه‌های جدال و گفتگو» (سید قطب، بی تا: ص ۳۷-۴۴). سیاب از این صحنه‌ها برای القای معنای مورد نظرش به مخاطب بهره جسته است و آنها را آنگونه که به رساندن این مفهوم ذهنی اش کمک کند

تغییر داده است در زیر به نمونه‌هایی از این تصویر سازی‌ها اشاره می‌شود:

لعلّ المجاهدُ بعدَ إنتفاءِ اللّهبِ و بعدَ النوى و الإناءِ

يعودُ إلى الدّارِ يدفنُ تحتَ الغطاءِ

جراحاً يرفُ إلى الصغارِ

ترفرف أثوابها

يصيحون بابا فينظُرُ قلبُ السماءِ

و ماذا حملت لنا من هديه (السياب، ۱۹۷۱م: ص ۲۴۰).

ترجمه‌ی شعر: شاید رزمنده بعد از پایان یافتن جنگ و بعد از دوری و جدایی از خانه و سختی به خانه برگردد و زخمش را زیر پارچه ای می‌پوشاند، بچه‌های کوچکش به سوی او می‌دوند درحالی که لباسهایشان تکان می‌خورد و فریاد می‌زنند بابا، در این هنگام قلب آسمان شکافته می‌شود. برای ما هدیه چه چیزی آوردی؟

سیاب در این قصیده که انقلاب الجزائر و صحنه‌های جنگی آن را توصیف می‌کند در قسمتی از آن از مجاهدی سخن می‌گوید که زخمی به خانه اش برگشته و این درحالی است که بچه‌هایش از رفتن او به جنگ بی‌خبرند و پدر زخمی‌شان را صدا می‌زنند و درخواست هدیه می‌کنند. از نگاه سیاب از دیدن این صحنه‌ی دلخراش حتی قلب آسمان به درد آمده و منفجر می‌شود و تصویر خود را با یک استعاره‌ی زیبا بیان کرده است. و این تصویر آن تصویر قرآنی را یادآور می‌شود که می‌فرماید: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾.

ترجمه آیه: هنگامی که آسمان شکافته می‌گردد (خرمدل، ۱۳۸۹هـ-ش: ۱۲۷۳).

۴-۴: ودرهمین قصیده یعنی ربیع الجزائر در بخش دیگری اینگونه می‌سراید:

لو تستطيع الكلامُ

لصبت على الظالمين

حميماً من اللغاتِ من العارِ من كلِّ غيظِ دفين (السياب، ۱۹۷۱: ۲۳۹).

ترجمه شعر: اگر سخن و کلام بتواند قطعاً بر ستمگران لعنتها و عیب و خشمی را که پنهان شده مثل آب گرمی بر روی سرشان می‌ریخت.

سیاب دارای روحی سرکش و شخصیتی معترض است همین امر باعث گردیده که

هیچگاه تسلیم واقعیت‌های حاکم بر جامعه نشود و اعتراض خود را در قالب شعر نشان دهد در اینجا سیاب نیز با اسلوب تمنی می‌گوید که اگر کلام و سخنش بتواند قطعا بر روی ستمگران آب گرمی از لعنت‌ها و عار و خشم می‌ریخت و مسلماً برای ساختن چنین تصویری از این آیهی شریفه بهره جسته است: ﴿... فالذین كفروا قُطِّعت لهم ثيابٌ من نار يُصَبُّ من فوق رؤوسهم الحميم﴾ (الحج / ۱۹).

ترجمه آیه: کسانی که کافرند جامه‌هایی برای آنان از آتش بریده شده است. از بالای سرهایشان آب بسیار گرم و سوزان ریخته می‌شود (خرمدل، ۱۳۸۹ هـ.ش: ص ۶۸۴).
تصویر این آیهی قرآن صحنه‌ای است مالا مال از سختی‌ها و دشواری‌ها و لبالب از صداها و فریادها و لبریز از حرکت و جنبش. جامه‌هایی از آتش است که بریده و دوخته می‌شود. آب بسیار گرم و سوزان و جوشان است که بر بالای سرها ریخته می‌شود و آنچه در درون‌ها است گداخته و ذوب می‌شوند.

۴-۵: در اشعار سیاب کلمات زیادی به معنای عذاب که در قرآن نیز جلوه گر عذاب‌های جهنمی است آمده است از جمله: لظی، سعیر، سقر، و جحیم، هاویه، و غیره. در زیر یک نمونه از این اشعار را می‌آوریم:

يا خيلا من نار و سحاب
من وقع سنابكك الرعد
و البرق الأزرق في الأفق

و صهیْلک صور لظی و عذاب (السیاب، ۱۹۷۱: ص ۶۴۳).

ترجمه‌ی شعر: ای اسبی که از جنس آتش و ابر هستی، رعد و برق آبی در افق، از کوبیدن سم‌های توست. و شیهه‌ی تو همچون شیپور شعله‌ی آتش جهنم و عذاب است.

۴-۶: سیاب در سروده‌های خود برای گریز از تنهایی و ناامیدی نام روستای محل تولد خود جیکور را به عنوان سمبلی برای بهشت گم شده یا جهانی یاد می‌کند که با وجود رنج‌ها در انتظار روشنی و سرسبزی و صبح است (دادخواه، حیدری، ۱۳۸۵: ص ۱۲۵). به همین دلیل در شعر زیر می‌بینیم که تصویر نعمتی بهشتی را به جیکور نسبت می‌دهد:

من نخل جیکور أجنی دانی الثمر (السیاب، ۱۹۷۱ م: ص ۳۰۵).

۵۳۸ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۵، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳-قم

ترجمه شعر: از نخلستان جیکور میوه ای را که در دسترس است می چینم.

در این قصیده شاعر از این آیهی قرآن استفاده کرده است:

﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قَطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ (الحاقه / ۲۲ و ۲۳).

ترجمه آیه: در میان باغ بالای بهشت که میوه‌های آن در دسترس است (خرمدل،

۱۳۸۹: ص ۱۲۰۰).

۴-۷: شاعر در جاهای دیگر نیز از تصویرهایی که برای نعمت‌های بهشتی در قرآن به

کار رفته، استفاده کرده است از جمله در قصیده‌ی (هل كان حباً) اینگونه می‌سراید:

العيونُ الحورُ لو أصبحن ظلاً في شرابي (السياب، ۱۹۷۱: ص ۱۰۱).

ترجمه شعر: چشم درشتان سیاه چشم اگر سایه ای در شراب من بودید...

حوریان درشت چشم نعمتی است بهشتی که خداوند در این آیهی قرآن آورده است. ﴿

و حور عين﴾ (واقعه ، ۲۲).

۴-۸: نکته ای دیگر؛ شاعر در بعضی از تصویر سازی‌هایش عیناً همان تصویر قرآنی را

با هدفی واحد در شعرش تصویر سازی کرده است از جمله در این شعر:

أقضى نهارى بغير الأحاديث غير المني

و إن عسعس الليل نادی صدى في الرياح

أبي يا أبي طاف بي وإثني (السياب، ۱۹۷۱م: ۲۹۸).

ترجمه شعر: روزم را بدون سخن‌ها، بدون آرزو سپری می‌کنم. و آنگاه که شب به آخر

می‌رسد پژواکی در لابلای باد صدا می‌زند، پدر ای پدر! دور من چرخید و خم شد.

شاعر عبارت عسعس الليل را از این آیهی قرآن گرفته است: ﴿والليل إذا عسعس﴾

(تکویر / ۱۷).

ترجمه آیه: و سوگند به شب بدان گاه که پشت می‌کند و به آخر می‌رسد (خرم

دل، ۱۳۸۹: ص ۲۷۰).

در این آیهی شریفه خداوند به شب شخصیتی انسانی داده و آن را مثل انسانی می‌داند

که با اختیار وارادهی خود هرگاه زمان مناسب آن فرا رسد شروع به تاریک کردن چهره

۵۳۹ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۵، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳-قم

و پنهان شدن در پس تاریکی می‌کند تا از این طریق آرامش و آسایش را برای همگان به ارمغان آورد. و این شیوه یعنی شخصیت دادن به عناصر بی جان در تصاویر قرآنی به کثرت یافت می‌شود. «تصویر ظواهر طبیعت در قالب صفات انسانی و صورتی این چنین زنده سبب برانگیختن معانی بسیار زیبا در نفس شنونده یا خواننده‌ی متن قرآنی است چرا که به واسطه‌ی این شیوه با اشیای پیرامون خود مأنوس می‌شود و آن‌ها را به چشم شخصیت‌هایی می‌بیند که همچون انسانی پیرامون خود می‌جنبند و حرکت می‌کنند چنانچه این شیوه منحصر به فرد قرآن در طریقه‌ی تعبیر از تصاویر به شکل تخیلی نبود، چنین احساسی نیز قابل ادراک نمی‌بود (الخالدی، ۱۹۸۹م: ص ۱۴۸).

۴-۹: و در قصیده «المعبد الغریق» نیز زمانیکه می‌خواهد شروع صبح را بگوید از اصطلاح «تنفس سحر» استفاده می‌کند:

و لیتک فی قطار مرّ حین تنفساً لسحر (السیاب، ۱۹۷۱م: ص ۱۰۰).

ترجمه شعر: ای کاش تو در قطاری بودی که در زمان طلوع آفتاب گذر کرد.
که بی شک از این آیه‌ی قرآن استفاده کرده است: ﴿وَالصَّحیح إِذَا تَنَفَّسَ﴾ (التکویر/ ۱۸).

ترجمه آیه: و سوگند به صبح بدانگاه که می‌دمد (خرمدل، ۱۲۷۰).

خداوند در این آیه نیز به صبح شخصیتی انسانی داده است و آن را همانند انسانی فرض کرده است که نفس می‌کشد بنابراین با شنیدن این آیه، قوه خیال آدمی تحریک می‌شود تا نفس کشیدن صبح را در ذهن حاضر سازد به همراه نفس کشیدن صبح، سرتا سر زندگی نفس می‌کشد و نشاط و شادابی را به زندگان، و جنبندگان زمین و آسمان هدیه می‌کند (سید قطب، ۱۹۹۵: ۷۳).

نتایج

سیاب توانسته است به نحو احسن از تصاویر قرآنی در خلق تصاویر شاعرانه اش استفاده کند و در این راه موفق بوده است. وی در تأثیر پذیری خود از قرآن کریم فقط به اقتباس نپرداخته بلکه سعی کرده است تصاویر قرآنی را برای القای معنایی دیگر که به دنبال آن است استفاده بکار گیرد.

در پایان یادآوری این نکته ضروری است که درباره تصویر پردازی با تأثیر از آیات قرآن، ناقدان و محققان فارسی و عربی کمتر قلم فرسایی کرده اند و این راه برای آیندگان باز است تا وارد این عرصه‌ی شیرین از تأثیر قرآن بر شعر شوند.

منابع:

قرآن کریم.

- ۱- عبدالمنان، حسان، (۱۴۲۷هـ.ق)، «المعجم الموضوعی لآیات القرآن الکریم»، قم: دار العلم، چاپ اول.
- ۲- عبدالباقی، محمد فواد، (۱۳۶۴هـ.ش)، «المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم»، مصر: دار الکتب المصریه.
- ۳- خرم دل، مصطفی، (۱۳۸۹)، «تفسیر نور»، تهران: نشر احسان، چاپ هشتم.
- ۴- شفیعی کدکنی، محمد رضا، (۱۳۶۶)، «صور خیال در شعر فارسی»، تهران: آگاه.
- ۵- انوری، حسن، (۱۳۸۲هـ.ش)، «فرهنگ بزرگ سخن»، ج ۳، تهران: سخن.
- ۶- السیاب، بدر شاکر، (۱۹۷۱م)، «دیوان بدر شاکر السیاب»، بیروت: دار العوده.
- ۷- نعمان، خلف رشید، (۱۴۲۶)، «الحزن فی شعر بدر شاکر السیاب»، بیروت: دار العربیه للموسوعات.
- ۸- بیضون، حیدر توفیق، (۱۹۹۱)، «بدر شاکر السیاب رائد الشعر العربی الحدیث»، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ۹- ریتا، عوض، (۱۹۷۸م)، «بدر شاکر السیاب»، بغداد: الموسوعه العربیه للدراسات و النشر.
- ۱۰- الجندی، عاصم، (۱۹۹۳)، «بدر شاکر السیاب شاعر المأساه و الحدائه»، بیروت: دار الحیاه.
- ۱۱- حاوی، ایلیا، «دراسه نقديه لديوان بدر شاکر السیاب، انشوده المطر»، بیروت، مجله الآداب.
- ۱۲- الراغب، عبدالسلام احمد، (۲۰۰۳م)، «وظيفه الصوره الفنيه فی القرآن الکریم»، حلب.
- ۱۳- سید قطب، (لاتا)، «مشاهد القیامه فی القرآن».
- ۱۴- _____، (۱۹۹۵م)، «التصویر الفنی فی القرآن»، بی جا.
- ۱۵- الخالدي، صلاح عبدالفتاح، (۱۹۸۹م)، «نظریه التصویر الفنی عند سید قطب»، جده السعودیه.
- ۱۶- دادخواه، حسن، حیدری، محسن، (بهار ۱۳۸۵هـ.ش)، «رومانتیسیم در شعر بدر شاکر السیاب»، شماره ۱۹، ص ۱۱۳ تا ص ۱۲۹، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- ۱۷- ابن منظور، (۱۹۹۷م)، «لسان العرب»، جلد چهارم، بیروت، چاپ اول.
- ۱۸- الفیروز آبادی، محمد ابن یعقوب، (۱۳۴۴هـ.ق)، «القاموس المحیط»، جلد دوم، چاپ دوم.
- ۱۹- فتوحی، محمود، (۱۳۸۶هـ.ش)، «تصویر خیال»، تهران: نشریه‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی.

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله